

DIJANA PINJUH - ANĐELKO VLAŠIĆ, *Tragom Evlije Čelebija kroz Hercegovački sandžak*, Srednja Europa, Zagreb, 2023., 290 str.

U koautorstvu Dijane Pinjuh, profesorice Studija povijesti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru i Anđelka Vlašića, profesora Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, nastala je knjiga *Tragom Evlije Čelebija kroz Hercegovački sandžak*. Knjiga je objavljena u nakladi kuće Srednja Europa u Zagrebu 2023. godine. Uz osnovni sadržajni dio teksta knjiga je obogaćena zahvalama (str. 5), zaključkom (str. 227-230), sažetcima na hrvatskome (str. 231-233), engleskom (235-237) i francuskom (str. 239-241) jeziku, rječnikom pojmova (str. 243-251), popisima vladara i namjesnika (str. 252-259), izvora i literature (str. 261-277) i kazalom osobnih i geografskih imena (str. 279-289). Na kraju knjige nalaze se kratke bilješke o autorima (str. 290).

Uvod (str. 7-31) knjige naznačuje u čemu se krije njezina najveća vrijednost. Naime, do sada se u historiografijama ovih područja za podatke koje je Evlija Čelebi zapisao o svome putovanju kroz Hercegovački sandžak iz 1664. godine koristio prijevod putopisa koji je 1950-ih priredio orijentalist Hazim Šabanović, koji je pak za svoj rad koristio jednu od redakcija putopisa koje su objavljivane u posljednjim desetljećima postojanja Osmanskoga Carstva, a koje su bile previše okrnjene filterima službene državne cenzure. Kasnije je utvrđeno da je jedan od brojnih rukopisa sačuvanih u istanbulskim arhivima zapravo Evlijin autograf putopisa, pa se na prijelazu s 20. na 21. stoljeće počelo s objavljivanjem novog autentičnog teksta putopisa na temelju tog autografa. Pinjuh i Vlašić su vlastito istraživanje temeljili upravo na tome autografu, zbog čega njihov rad donosi brojne nove spoznaje, posve izostavljene u istraživanju Šabanovića koji je koristio cenzuriranu redakciju putopisa, kao i neke nove drukčije interpretacije ranije obrađenih pitanja. Uz to, Pinjuh i Vlašić svoju istraživačku metodologiju, osim uredskoga posla tipična za historografski "zanat", obogatili su i interdisciplinarnim etnografskim terenskim radom. Autori su rekonstruirali Evlijino putovanje pošavši putopišćevim stopama pa su na taj način i osobno doživjeli sve spomenute lokacije. Stoga Pinjuh i Vlašić prenošenje Evlijinih podataka,

kako onih ranije poznatih, tako i onih novoutvrđenih, obogaćuju i prikazom današnjega stanja svih lokacija koje je osmanski putopisac ocijenio vrijednima spomena prilikom putovanja kroz Hercegovački sandžak. Ova knjiga stoga obiluje građom od povijesne, etnološke, geografske, kulturološke i gastronomske važnosti. Na kraju, prikupljene informacije autori su oblikovali u ozbiljnu historiografsku knjigu koristeći druge relevantne izvore i znanstvenu literaturu, zbog čega je ovo njihovo putovanje, koje su autori knjige učinili automobilom, ipak trajalo duže od putovanja osmanskoga putopisca koji je osmansku Hercegovinu obišao na konju, a u konačnici je dovelo do knjige koju ovdje prikazujemo. U uvodu se navodi da je Evlija Čelebi bio izdanak bogate istanbulske obitelji koja mu je omogućila visoko i raznovrsno obrazovanje te stjecanje različitih znanja i sposobnosti koje je mogao stavljati na raspolaganje brojnim osmanskim državnim službenicima s kojima je išao na putovanja na one lokacije na koje su oni bili postavljeni po službenoj dužnosti. Tako je Evlija financirao obilazak skoro svih pokrajina Osmanskoga Carstva. Također, autori naglašavaju da Evlijin tekst ne treba gledati isključivo kao historiografsko djelo, nego kao književnu vrstu putopisa svojstvenu vremenu u kojem je nastao. Naime, Evlija je često nastojao svoju čitateljsku publiku zadiviti i zabaviti nerealnim i fantastičnim opisima kako bi ih "prikovao" za svoj tekst. Međutim, osmanski putopisac je također imao namjeru čitatelje poučiti o realnim prilikama, stoga se znanstvenim kritičkim pristupom od fiktivnih književnih sekvenci teksta mogu izdvojiti vrijedne činjenice koje današnjim povjesničarima mogu pomoći u rasvjetljavanju prošlosti onih krajeva kroz koje je Evlija putovao.

U *Prvome dijelu* (str. 33-73) razradbe tematike autori donose povijesni pregled hercegovačkih prilika važnih za razumijevanje konteksta u kojem se našao Evlija Čelebi prilikom ulaska u Hercegovački sandžak. Obradena je srednjovjekovna hercegovačka povijest prožeta sukobima velikaških kuća Sankovića, Pavlovića, Radivojevića-Jurjevića-Vlatkovića, Semkovića i Kosača, te rast i razvoj velikaškoga posjeda velmoža iz obitelji Kosača iz kojega je nastala teritorijalno-administrativna jedinica koja se prvotno u osmanskim izvorima naziva Hercegovinom. Opisani su najraniji osmanski prodori na ove prostore, njihovo osvajanje Hercegovine, uspostava i konsolidacija vlasti te njezina struktura i (dis)funktionalnost, a u konačnici prvoga

dijela razradbe tematike obrađeni su i protuosmanski ratovi kršćanskih sila, napose Mletačke Republike, koji su utjecali na turbulentan povijesni razvoj hercegovačkih krajeva.

Drugi dio (str. 75-226) donosi srž ovog istraživanja. U njemu je iznijeta historiografska obrada Evlijina putovanja, zajedno s rezultatima rekonstrukcijskoga terenskog rada autora knjige. Pinjuh i Vlašić prije obrade putovanja opisuju tipičan izgled osmanskoga grada te definiraju ključne pojmove koje je Evlija registrirao. U njegovu putopisu opisani su brojni mihrabi, odnosno bogomolje tipa džamije, mesdžida ili musale, zajedno s popratnim minaretima, okružujućim mezarjima i turbetima. Uz to, navedene su islamske odgojno-obrazovne institucije kao što su mezhebi i medrese, potom različiti primjeri socijalno-ugostiteljske infrastrukture uglavnom u sastavu brojnih vakufa koji su uključivali imarete, karavansaraje, hanove, musafirhane i hamame. Također, osmanski je putopisac opisao izgled i broj stambenih objekata, dućana, sahat-kula, obrambenih "turskih" kula i gradskih fortifikacija, a ponegdje i kršćanskih crkvi ili samostana. Sve to popraćeno je opisima ljudi, njihovih običaja i svakodnevnih društvenih navika, prenesenih predaja i vjerovanja vrijednih za razumijevanje mentaliteta tadašnjih Hercegovaca, kao i specifičnih gospodarskih, poljodjelskih i gastronomskih prilika svakog ovdje obrađenoga kraja. Evlija je također opisivao floru i faunu određenih predjela kroz koje je prolazio. Pinjuh i Vlašić uza sve to donose još i povijesni pregled svih lokaliteta koje je Evlija zabilježio, kako njihovu "predevlijsku" povijest, tako i njihovu "postevlijsku" sudbinu, a ondje gdje je to bilo moguće i današnje stanje te obnoviteljske planove za budućnost. Također, nisu zanemarili ni "evlijski" široki pristup proučavanja, pa donose društveno-gospodarske analogije iz današnjice. S takvim pristupom običeni su: Rudo - Prijepolje - Pljevlja - Čajniče - Foča - Nevesinje - Stolac - Ljubinje - Novi - Perast - Kotor - Risan - Klobuk - Bileća - Cernica - Blagaj - Počitelj - Gabela - Mostar - Konjic, zajedno s brojnim usputnim selima, šumama, brdima, visoravnima i dolinama. "Putopis" autora ove knjige popraćen je kartom Hercegovine na kojoj je ucrtana ruta Evlijina putovanja s 47 označenih lokacija, kao i sa 63 fotografije koje čitatelju omogućuju vizualizaciju brojnih spomenutih objekata i lakše uživanje u tematiku. U konačnici, vrijedi spomenuti da je navedena ruta u Evlijino vrijeme bila poprilično opasna jer je on putovao u vrijeme Kandijjskoga rata

kada su hercegovačkim krajevima harale brojne hajdučke i uskočke skupine, napadajući muslimanske i kršćanske podanike Osmanskoga Carstva, zbog čega je i sam Evlija sudjelovao u jednom vojnom pohodu te čak i osobno "držao" noćnu stražu; dok je putovanje autora ove knjige također imalo brojne karakteristike avanture zbog nepristupačnosti brojnih, danas zapostavljenih i vegetacijom obraslih lokaliteta koji su s vremenom izgubili svoj nekadašnji povoljan prometni položaj.

Evlija Čelebi je svojim tekstom, obogaćenim brojnim književnim stilskim figurama i fantastičnim elementima, svoje čitatelje prvenstveno nastojao zabaviti, dok su Pinjuh i Vlašić kao primarni cilj imali pisanje ozbiljne znanstvene historiografske knjige. Međutim, nekonvencionalan metodološki pristup njihova istraživanja čitatelju knjige *Tragom Evlije Čelebija kroz Hercegovački sandžak* omogućuje da se iz sigurnosti svoga (ne)udobnoga naslonjača također unese u zanimljivu avanturu. Prateći kartu, priložene fotografije i napisani tekst čitatelj može i sam iskusiti uzbudljivo prostorno-vremensko putovanje, koje ga vodi po različitim lokalitetima nekadašnjeg osmanskog Hercegovačkog sandžaka te konstantno "baca" iz 21. u 17. stoljeće i natrag. Takav način pisanja ovoj knjizi, vrijednoj zbog originalnih i do sada nepoznatih činjenica ili interpretacija, donosi dodatnu dozu zanimljivosti. Stoga je knjiga *Tragom Evlije Čelebija kroz Hercegovački sandžak* vrijedno i zanimljivo djelo za proučavanje hercegovačkih prilika 17. stoljeća, ali i za poticanje razvoja svijesti za potrebom očuvanja bogate hercegovačke kulturno-povijesne baštine.

Zvonimir Herceg